

Aleksander Kiklewicz

O funkcji stylistycznej wypowiedzenia

Acta Neophilologica 9, 19-30

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aleksander Kiklewicz

Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

UWM w Olsztynie

O FUNKCJI STYLISTYCZNEJ WYPOWIEDZENIA

Key words: functional linguistics, functional styles, social variants of language, stylistic function of expression

Funkcja stylistyczna (metakomunikacyjna) wskazuje na to, że w formie, strukturze oraz znaczeniu jednostek językowych znajdują wyraz rozmaite typy zachowania komunikacyjnego, a także szerokie spektrum grup społecznych kształtujących się na ich gruncie. Zdanie posiada znaczenie tej funkcji, jeśli jest nacechowane pod względem zewnętrznych okoliczności komunikacji językowej, przekazuje informację o akcie mowy.

W swej istocie komunikacja językowa ma charakter socjo- oraz idiosynkratyczny, ponieważ w zasadzie sprowadza się do „eksplozowania” języka (termin R. Barthesa) – podziału form i znaczeń w zależności od sytuacji użycia oraz użytkowników. Funkcja stylistyczna odzwierciedla zaangażowanie narzędzi działalności językowej w procesy komunikacji międzyludzkiej, ich przystosowanie się do środowiska; przykładem mogą być polskie i rosyjskie formy pożegnania, wskazujące na familiarny, uprzejmy lub neutralny stosunek mówiącego do adresata:

Do widzenia!	До свидания!
Do zobaczenia!	До встречи!
Do jutra!	Разрешите откланяться.
Na razie!	До завтра!
Cześć!	Пока! (Ну, пока!)
Serwus!	До скорого!
Trzymaj się!	Счастливо!
Bądź zdrów!	Ну, я пошел!
Muszę już pana pożegnać!	Покедова!

Pojęcie „średniego”, standardowego języka, który dla wielu lingwistów stanowi jedyny obiekt opisu, jest abstrakcją naukową – w rzeczywistości istnieją tylko style, socjolekty oraz mniej lub więcej regularne „techniki mówienia” (Робен 1999, 191),

aczkolwiek należy zwrócić uwagę też na to, że stopień nacechowania stylistycznego jednostek językowych jest odmienny.

Przekazywanie i dekodowanie informacji stylistycznej jest normą zachowania językowego (Конюшкевич 1998, 29). Jak twierdzą autorzy teorii programowania neuro-lingwistycznego, niektóre formy patologii psychiki (np. schizofrenia) polegają właśnie na tym, że podmiot nie jest w stanie prawidłowo określić ramy konwersacji, identyfikować typu interakcji w formie komunikatów językowych. Jeden z prekursorów tego kierunku psychologii G. Bateson pisze:

Zwykle mówi się, że schizofrenik cierpi na słabość „ja”. Słabość „ja” rozumiem tu jako trudność identyfikowania i interpretowania tych sygnałów, które powinny ukazywać jednostce, do jakiego rodzaju informacji dana wiadomość należy. Na przykład pacjent przychodzi do stołówki szpitalnej i dziewczyna za ladą pyta: „Czym mogę Panu służyć?” Pacjent ma wątpliwości, o jaki rodzaj informacji tu chodzi: czy jest to komunikat, który jest pułapką? Czy jest to wskazówka, że ona chce iść z nim do łóżka? Czy jest to propozycja podania filiżanki kawy? Słyszy komunikat i nie wie, jak ma go przyporządkować (cyt. za: Walker 2001, 76).

Obowiązkowy charakter funkcji stylistycznej zdania potrzebuje jej uwzględnienia w praktyce nauczania języka, przede wszystkim w praktyce nauczania języka obcego. Szeroko stosowana we współczesnej glottodydaktyce „zasada sytuacyjna” polega m.in. na „zanurzeniu się w środowisko” (Мурзин/Сметюк 1994, 14 i n.). Z kolei S. Siatkowski (Сятковский 2001, 55) uważa, że cechy stylistyczne wyrażen językowych («социально закрепленное употребление») stanowią ważny czynnik opisu konfrontatywnego oraz typologicznego języków.

Przestrzeń komunikacyjna, jak pisze G. P. Neščimenko (Нещименко 1999), jest podzielona na arealy (obszary). Każdy z nich posiada szereg właściwości, np. kontakt socjalny, funkcje komunikatów, cel współdziałania. Neščimenko uważa, że istnieją dwa podstawowe arealy komunikacyjne: 1) areal wyższych funkcji komunikacyjnych oraz 2) areal naturalnej komunikacji codziennej. Komunikację językową pierwszego typu charakteryzuje reglamentacja, kontrola zewnętrzna, językowa samodyscyplina mówiących. W komunikacji codziennej występuje słaba samokontrola językowa lub jej brak, cechuje ją wysoki stopień ekspresywności.

We współczesnym językoznawstwie socjalną dyferencjację języka opisuje się za pomocą dwóch typów pojęć: stylów oraz odmian (Bartmiński 1991). Pod pojęciem stylu *f u n k c j o n a l n e g o* (lub rejestru) rozumie się „stereotypowe zachowania komunikacyjne, uwarunkowane sytuacjami, w jakich zachodzą” (Grabias 1997, 120; por. też: Sandig 1972, 109). Zgodnie z inną definicją, styl stanowi taki względnie zamknięty system środków językowych, który regularnie funkcjonuje w konkretnej sferze działalności społecznej (Кожин/Крылова/Одинцов 1982, 69). Dualistyczna istota stylu polega na tym, że, z jednej strony, jest to fenomen pragmatyczny, uwikłany w kontekst sytuacyjny, zaś z drugiej – fenomen immanentny, posiadający charakterystyczne zasady selekcji, kombinacji i transformacji środków językowych (Степанов 1990, 494).

Inny badacz, D. Hymes (1980, 67), pisze, że styl zawsze jest pewnym odchyleniem od normy; chodzi tu raczej o potoczne rozumienie stylu – jako specyficznego

sposobu postępowania. We współczesnej socjolingwistyce styl i norma są pojęciami różnych typów kategoryzacji: normę (normę literacką) uważa się za jedną z odmian socjalnych – nie stylów – języka.

Odmiany socjalne języka (socjolekty) też uwarunkowane są istnieniem technik przekazu informacji, ale, w odróżnieniu od stylów, są one obligatoryjnie związane ze strukturą społeczeństwa: każdej grupie społecznej przyporządkowana jest określona odmiana języka (Grabias 1997, 123). Jakkolwiek system stylów jest zamknięty, to odmiany języka nieustannie się tworzą, reagując na dynamikę społeczeństwa i konsekwentny wzrost entropii.

Zwróćmy jednak uwagę na to, że w praktyce opisu lingwistycznego granica między stylem a odmianą nie zawsze jest wyraźnie określona – nieraz charakterystyki te częściowo się pokrywają. Wśród badaczy, poza tym, nie ma jedności w poglądach ani co do ilości, ani co do cech charakterystycznych poszczególnych stylów funkcjonalnych, brak jest, jak pisze J. A. Levickij (Левицкий 1998, 35 i n.) wyraźnych kryteriów ich rozróżnienia. Porównać można dla przykładu kilka różnych klasyfikacji stylów:

- 1) potoczny, zawodowy, naukowy, poetycki (B. Havránek);
- 2) potoczny, naukowy, poetycki, urzędowy (oficjalny) (J. Bartmiński);
- 3) potoczny (obiegowy), urzędowo-kancelaryjny, naukowy, publicystyczny (dziennikarski), retoryczny, artystyczny (V. V. Vinogradov; H. Kurkowska, S. Skorupka);
- 4) artystyczny, naukowy, oficjalny (kancelaryjny i retoryczny), kulturalny, potoczny (A. Wilkoń);
- 5) książkowy, neutralno-obiegowy, familijno-potoczny (J. S. Stepanov);
- 6) naukowy, oficjalno-kancelaryjny, publicystyczny, obiegowy («разговорно-обиходный») (O. A. Krylova);
- 7) konsultatywny (neutralny, rzeczowy), formalny (instytucjonalny), pełen szacunku, zimny (odpychający, złośliwy), serdeczny (wylewny), intymny (prywatny), potoczny (A. Piotrowski, M. Ziółkowski).

Należy zauważyć, że V. G. Admoni rozróżniał kilka typów tekstów, które można też potraktować jako style językowe: naukowy, służbowy («производственный»), administracyjno-prawniczy, publicystyczny, reklamowy, sakralny (mitologiczny), artystyczny oraz styl środków masowego przekazu (Адмони 1994, 103 i n.).

Wśród odmian języka etnicznego w literaturze wymienia się: normę literacką, język potoczny, slang, koine, dialekty terytorialne, odmiany profesjonalne oraz argot młodzieżowe. Na podstawie zaproponowanego przez S. Grabiasa (1997, 127) schematu „stylistyczno-społecznego rozwarstwienia słownictwa” odmiany socjalne języka można przedstawić w sposób uporządkowany:

1. Socjalnie nienacechowana (ogólna)
2. Socjalnie nacechowana
  - 2.1. Ograniczona społecznie i funkcjonalnie
    - 2.1.1. Pisana
      - 2.1.1.1. Poetycka
      - 2.1.1.2. Naukowo-techniczna
        - 2.1.1.2.1. Profesjonalnie ograniczona (medyczna, fizyczna, biologiczna, chemiczna i in.)

- 2.1.1.2.2. Ogólno-techniczna
- 2.1.1.3. Urzędowa i retoryczna
- 2.1.2. Mówiona
  - 2.1.2.1. O wąskim zasięgu (socjolektalna)
    - 2.1.2.1.1. Profesjolektalna (żołnierska, marynarska, ło-
wiecka i in.)
    - 2.1.2.1.2. Żargonowa (złodziejska, więzienna i in.)
    - 2.1.2.1.3. Slangowa (uczniowska, studencka, sportowa i in.)
  - 2.1.2.2. O szerokim zasięgu (intersocjolektalna)
- 2.2. Ograniczona terytorialnie

Nie można jednak nie zwrócić uwagi na to, że niektóre odmiany socjalne języka w tym układzie powtarzają style funkcjonalne, por.: odmiana poetycka – styl poetycki, odmiana naukowo-techniczna – styl naukowo-techniczny, odmiana urzędowa – styl urzędowy. Poza tym budzi wątpliwości, czy formy języka pisana i mówiona stanowią jego odmiany socjalne – są to raczej różne (wizualny i audialny) kanały komunikacji (por. Бели 1980, 99).

Socjalna dyferencjacja kodu językowego przejawia się nie tylko w formie odmian tego samego języka etnicznego, ale – w sytuacjach wielojęzycznych – także w formie poszczególnych języków. Sytuacje wielojęzyczne tego typu kwalifikować można jako nie zrównoważone. Oto przykład sytuacji bilingwalnej, w której każdy język ma odrębne nacechowanie funkcjonalne (podkreślenie w cytowanych tekstach – A.K.):

– Czy możemy mówić po angielsku? – zapytał głos w słuchawce. A kiedy odpowiedziałem „no problem”, głos rzekł:

– Well, good, no to niech pan słucha.

I już nie było mowy o żadnym angielskim, bo o takich sprawach po angielsku rozmawiać się nie da (P. Smoleński, *Zanim zapadły ciemności*).

Funkcjonowanie języka w różnych warunkach społecznych i kulturowych jest jednym z aktualnych zagadnień współczesnej lingwistyki socjalnej. Masowy charakter pasjonowania się tym aspektem badań funkcjonalnych języka ma jednak swoją negatywną stronę: informacja o socio- oraz idiosynkratycznych właściwościach wyrażen językowych jest bardzo różnorodna. W czasopismach naukowych aż roi się od artykułów o języku dziecka, języku kobiet, języku użytkowników PC, języku lekarzy, języku radia, języku reklamy, języku ogłoszeń prasowych, języku mniejszości seksualnych itp., ale na razie naukowo uzasadnionej systematyzacji tych „języków” nie dokonano.

Jako założenie wyjściowe poniższej systematyzacji posłuży wyodrębnienie w zakresie funkcji stylistycznej dwóch subfunkcji: 1) wskazanie na uczestników komunikacji (swego rodzaju *competence*) oraz 2) wskazanie na typ kontaktu (swego rodzaju *performance*). W obrębie każdej subfunkcji rozróżnimy znaczenia szczegółowe, tzn. dokonujemy ich dalszej konkretyzacji.

STRUKTURA FUNKCJI STYLISTYCZNEJ

1. CHARAKTERYSTYKA UCZESTNIKÓW¹

- 1.1. Regionalna (dialekt, gwara miejska/wiejska)
- 1.2. Biologiczna
  - 1.2.1. Płciowa (język kobiet/mężczyzn²)
  - 1.2.2. Wiekowa (język dzieci, młodzieży, dorosłych)
- 1.3. Socjalna
  - 1.3.1. Klasowa (np. język publiczny/formalny w teorii B. Bernsteina)
  - 1.3.2. Profesjonalna³ (gwara łowiecka, szewska, żołnierska, złodziejska itp.)⁴
- 1.4. Indywidualna (atrybucja komunikatu)⁵

2. CHARAKTERYSTYKA KONTAKTU⁶

- 2.1. Kontakt „człowiek – człowiek”
- 2.2. Kontakt „człowiek – tekst”
  - 2.2.1. Komunikacja naukowa
    - 2.2.1.1. Komunikacja w naukach ścisłych
    - 2.2.1.2. Komunikacja w naukach humanistycznych
  - 2.2.2. Komunikacja wytwórcza (instrukcja obsługi, paszport maszynowy, dokumentacja techniczna i in.)
  - 2.2.3. Komunikacja dydaktyczna (podręczniki, skrypty, pomoce dydaktyczne itp.)
  - 2.2.4. Komunikacja administracyjno-prawnicza (zarządzenia, polecenia, zobowiązania, umowy, formularze i in.)⁷
  - 2.2.5. Komunikacja publicystyczna (zawierająca szeroki zakres przekazu informacji: politycznej, ekonomicznej, obyczajowej, sportowej i in.)

¹ Przede wszystkim chodzi o charakterystykę mówiącego, mimo że istnieją sytuacje komunikacyjne, w których metakomunikacyjna konotacja zdania dotyczy adresata, np. w komunikacji „dorosły – dziecko” typu „pieszczenie się” – zniekształcanie wyrazów na wzór dziecka.

² W kulturach są rozpowszechnione stereotypy płciowe zachowania językowego typu ros.: *Женщина сначала скажет, а потом подумает*. Por. też: *Ограниченная, она казалась умной благодаря этому умению, присущему женщинам, подобным ей, не говорить лишнего* (И. Бунин).

³ Odmiana profesjonalna dotyczy nie tylko zawodu jako fachowego, stałego wykonywania pracy w celach zarobkowych, ale szeroko rozumianego rodzaju zajęć, np. w zakresie studiów, filatelistyki, Internetu itd. Na tej podstawie takie odmiany języka jak gwara studencka, gwara filatelistyczna czy gwara internautów można uważać za rodzaje profesjolektów.

⁴ Profesjolekty uporządkowuje się na podstawie cech dystynktywnych: ekspresywność, tajność, zawodowość itd.

⁵ W tym przypadku funkcja stylistyczna zdania wskazuje na osobowość nadawcy. Najczęściej stosowane w opisie tekstów literatury artystycznej („język Norwida” itp.) to znaczenie funkcji stylistycznej traktuje się w językoznawstwie jako *i d i e k t* – odmianę indywidualną języka lub jako *i d i o s t y l* – styl indywidualny. Stosowanie pojęcia konotacji metakomunikacyjnej pozwala na uniknięcie tej dwuznaczności terminologicznej.

⁶ Przy klasyfikacji charakterystyk kontaktu opieramy się głównie na pracy S. Grabiasa (Grabias 1997, 253 i n.).

⁷ Umiejętność posługiwania się językiem w komunikacji administracyjno-prawniczej bądź wytwórczej traktuje się w literaturze jako *a l f a b e t y z m f u n k c j o n a l n y* (Białecki 1998, 32).

- 2.2.6. Komunikacja reklamowa/sugestywna (za pośrednictwem tekstów propagandy ekonomicznej bądź politycznej)
- 2.2.7. Komunikacja sakralna (mitologiczna)
- 2.2.8. Komunikacja artystyczna
- 2.2.9. Komunikacja powszednia (np. szeroko rozpowszechnione dzięki technologiom komputerowym „czatowanie” w Internecie, poczta elektroniczna i in.)

Charakterystyka komunikantów i charakterystyka kontaktu to dwie współzależne metakomunikacyjne subkategorie zdania. Z jednej strony, każdej grupie społecznej odpowiada określony typ kontaktu, np. profesjolekt realizuje się głównie w obrębie działalności zawodowej, ułatwiając kontakty w warunkach znajomości realiów profesjonalnych. Z drugiej zaś strony, komunikacja wewnątrz grupy zawodowej nigdy nie ogranicza się do trwałych kontaktów oficjalnych. A więc przy określeniu metakomunikacyjnej konotacji zdania musimy uwzględnić zarówno charakterystykę komunikantów, jak i charakterystykę kontaktu. Profesjolekt komputerowy i slang komputerowy np. to dwa znaczenia funkcji stylistycznej, zawierające wspólną charakterystykę uczestników – profesjonalną, ale różne charakterystyki kontaktu: profesjolekt realizuje się w kontaktach oficjalnych typu „człowiek – człowiek” lub w komunikacji naukowej bądź wytwórczej typu „człowiek – tekst”, natomiast slang komputerowy występuje w kontaktach nieoficjalnych.

Przy uwzględnieniu dwóch parametrów – charakterystyki uczestników i charakterystyki kontaktu, stylistyczne typy zdania w sposób aksjomatyczny można uporządkować w postaci następującej matrycy (symbol „+” znaczy nacechowanie, symbol „-” znaczy brak nacechowania zdania):

A	Charakterystyka uczestników + Charakterystyka kontaktu +
B	Charakterystyka uczestników + Charakterystyka kontaktu –
C	Charakterystyka uczestników – Charakterystyka kontaktu +
D	Charakterystyka uczestników – Charakterystyka kontaktu –

Najczęściej zdanie zawiera obie charakterystyki, a więc nawet tak egzotyczne wyrażenia, jak:

Szrajbuję Ci ksywę, byś kumał co słyhać z naszymi sztamakami (przykład H. Ułasyna)

ze stylistycznego punktu widzenia są „normalne”: charakterystyka nadawcy ma tu znaczenie ‘przynależność do klasy przestępczej’, zaś charakterystyka kontaktu – znaczenie ‘pismenna komunikacja powszednia’.

Typ stylistyczny C można zilustrować tłumaczeniem podanego wyżej przykładu na język neutralny – zachowuje się tu jednak informacja o typie kontaktu (komunikacja powszednia, epistolarna): ‘Piszę Ci list, byś wiedział, co słyhać z naszymi kolegami’.

Egzemplifikacja typu D też nie sprawia większych trudności, por.:

Polska jest członkiem NATO.

Przytoczone zdanie jest w najmniejszym stopniu uwikłane w kontekst użycia i, podobno, nie zawiera ani informacji o wykonawcach, ani informacji o wykonaniu.

Typ stylistyczny B jest najmniej wiarygodny. Można go nawet potraktować jako „czystą abstrakcję”, ponieważ istnieje obiektywny związek między wykonawcą aktu mowy a zakresem jego potencjalnych „rodzajów zajęć”. Przeanalizujmy z tego punktu widzenia następujące zdanie:

Prezydium sejm kieruje wnioski w sprawie wyboru lub powołania przez sejm poszczególnych osób na określone stanowiska państwowe do właściwych komisji sejmowych w celu zaopiniowania (przykład z: Jadacka 1998, 113).

Charakterystyka uczestników komunikacji jest tu chyba niedwuznaczna – „język prawników”, jak pisze H. Jadacka. Ale kontakt komunikantów nie jest ściśle określony: z jednej strony, nie można twierdzić, że mamy tu do czynienia z komunikacją ustną czy pisemną, ale z drugiej, nie budzi wątpliwości, że ten kontakt ma charakter oficjalny, na co wskazuje zarówno treść, jak i forma zdania.

Zmianie kontaktu mogą towarzyszyć dwa typy zachowania: 1) akomodacja lub 2) asymilacja. Przy a k o m o d a c j i mówiący aktywnie dostosowuje się do środowiska. Występuje tu przekodowanie, tzn. wybór takiego subkodu, który najbardziej optymalnie odpowiada celowi oraz warunkom komunikacji (Киклевич 2000, 66 i n.). Za prototypowy przykład takiego zachowania komunikacyjnego można uznać bohaterkę opowiadania A. Czechowa *Duszka (Душечка)*; por. też fragment opowiadania A. Averčenki *Sztuka rosyjska (Русское искусство)*: po rewolucji 1917 r. rosyjska aktorka na emigracji pracuje jako służąca w domu barona. Pewnego razu spotyka na ulicy starego znajomego (narratora opowiadania) i wraca wspomnieniami do przeszłości:

Слушайте, простодушный! Очень хочется вас видеть. Ведь вы – мой старый милый Петербург! Приходите чайку попить.

Po upływie czasu bohater pojawia się w domu barona:

- Что угодно?
- Анна Николаевна здесь живет?
- Какая?
- Русская, беженка.

- Ах, это вы к Аннушке! Аннушка! Тебя кто-то спрашивает.
 Раздался стук каблучков и в переднюю впорхнула моя приятельница в фартуке и с какой-то тряпкой в руке.
 Первые слова ее были:
 – Чего тебя, ирода, черти по парадным носят? Не мог через черный ход приттить?!
 – Виноват, – растерялся я. – Вы сказали...
 – Что сказала, то и сказала. Это мой кум, барыня. Я его допрежь в Петербурге знала. Иди уж на кухню, раздевайся там. Недотепа!

Jakkolwiek w pierwszej sytuacji bohaterka posługuje się językiem literackim (nawet z odrobiną charakterystycznego dla bohemy manieryzmu), to w drugiej sytuacji używa potocznej i nawet ordynarnej odmiany języka rosyjskiego (por. takie nacechowane pod tym względem wyrazy, jak *урод*, *приттить*, *допрежь*, *недотепа*, frazeologizm *черти по парадным носят*).

A s y m i l a c j a, odwrotnie, jest przejawem konserwatyzmu czy też bierności mówiącego, który niezależnie od dynamiki środowiska zachowuje „własną”, dobrze wyćwiczoną idiomatykę. W taki sposób powstaje kolizja między stylem mówienia a sytuacją komunikacyjną. Podobny kontrast często występuje w komunikacji potocznej, kiedy przynajmniej jeden z jej uczestników posługuje się kodem specjalistycznym, jak np. w humoresce J. Tuwima *Ślusarz*:

- W łazience coś się zatkało, rura chrapała przeraźliwie, aż do przeciągłego wycia, woda kapła ciurkiem. Po wypróbowaniu kilku domowych środków zaradczych (dłubanie w rurze szczoteczka do zębów, dmuchanie w otwór, ustna perswazja etc.) – sprowadziłem ślusarza. Ślusarz był chudy, wysoki, z siwą szczecina na twarzy, w okularach na ostrym nosie. Patrzył spode łba wielkimi niebieskimi oczyma, jakimś zażawionym wzrokiem. Wszedł do łazienki, pokręcił krany na wszystkie strony, stuknął młotkiem w rurę i powiedział:
 – Ferszlu trzeba roztrajbować.
 Szybka ta diagnoza zaimponowała mi wprawdzie, nie mrugnąłem jednak i zapytałem:
 – A dlaczego?
 Ślusarz był zaskoczony moją ciekawością, ale po pierwszym odruchu zdziwienia, które wyraziło się w spojrzeniu sponad okularów, chrząknął i rzekł:
 – Bo droselklapa tandetnie zblindowana i ryksztosuje.
 – Aha, powiedziałem, rozumiem! Więc gdyby droselklapa była w swoim czasie solidnie zblindowana, nie ryksztosowałaby teraz i roztrajbowanie ferszłusu byłoby zbyt cenne?
 – Ano chyba. A teraz puffer trzeba lochować, czyli dać mu szprajc, żeby śtender udychtować [...]

Dla prozy A. Platonova, odwrotnie, charakterystyczna jest inkorporacja stylu potocznego (np. elementów alogizmu, braku zgody semantycznej wyrazów i in.) do stylu prozy artystycznej (narracyjnej); por. niektóre konstrukcje współrzędne:

- Ей было необходимо увидеть свой дом, где она прожила жизнь, и место, где в битве и казни скончались ее дети.
 В паровозе лежала во сне или в смерти незнакомая, одинокая женщина.
Родина и мать давно скрылись.
 Они ослабли в бегстве и болезни.

Он понимал, что работа и мощность нашей машины могла идти в сравнение с работой грозы.

Мозг его работал по-прежнему ясно и жизненно.

Их сердцу и телу становилось стыдно от своей скупости.

После разnosки почты Фрося зашла в отделение телеграфа, там ей передали телеграмму от Федора с адресом и пожелуем.

Funkcji stylistycznej zdania nie jest przyporządkowany żaden zamknięty rejestr wyspecjalizowanych środków formalnych. Formy eksplikacyjne, przede wszystkim substancjonalne – poszczególne leksemy, które głównie poprzez swoją formę wskazują na stylistyczną charakterystykę zdania – są heterogeniczne. Nawet wyrazy, którym w opisach leksykograficznych towarzyszą kwalifikatory typu. „urz.”, „książk.”, „publ.”, „wulg.” itp., posiadają też inne składniki semantyczne, przede wszystkim – znaczenie lekсыkalne oraz znaczenie gramatyczne. Tzw. czasowniki funkcyjne *dokonać, odbyć, uczynić* itp. w konstrukcjach analitycznych typu *dokonać wyboru, uczynić propozycję, odbyć służbę* są charakterystycznym elementem stylu naukowego lub urzędowo-administracyjnego, ale ich podstawowa funkcja polega na eksplikacji semantyki predykatu (‘wykonywać akcję’). Odwrotnie jest w języku potocznym, dla którego charakterystyczne są synkretyczne formy predykatywne, np. zaimki pol. typu *tego, potego* lub ros. *того*, zawierające też znaczenia kategorii określoności/nieokreśloności. Poza tym te formy są polisemiczne, por.:

– Тетя Маша, а я вашу Галю... того...

– Так женись!

– Да нет, я ее того... – трактором переехал.

W pierwszym zdaniu zaimek *того* znaczy ‘mieć stosunek płciowy’, w trzecim zdaniu ma znaczenie ‘zabić, zamordować’.

Z kolei G. Freidhof zwraca uwagę na to, że językowe sygnały stylu potocznego występują zwykle na początku komunikatu (1995, 15 i n.), por.:

А я откуда знаю!

Ну, это не его дело!

Вот вам и грозный атаман!

W pozycji inicjalnej występują też kwalifikatory gatunku tekstu – podtytuły: *Balлада; Rozporządzenie; Instrukcja obsługi; Deklaracja* itp. Do „sygnałów kontekstualizacyjnych” (termin J. Bartmińskiego) należą także wyrażenia performatywne typu *оpowiem anegdotę*. Jak pisze T. Dobrzyńska, „ich rola jest tym istotniejsza, im swobodniej i mniej stereotypowo powiązane są sekwencje znaków w tekście” (2001, 52).

Inicjalna pozycja operatora funkcji stylistycznej warunkuje pierwszeństwo dekodowania treści, która dotyczy sytuacji komunikacyjnej. Badacze twierdzą, że percypowanie informacji o stylu i gatunku tekstu poprzedza odbiór informacji nominatywnej (Лютман 1970, 265). W niektórych typach komunikacji językowej właśnie

metakomunikacyjne właściwości zdania i tekstu są dominujące. Jak twierdzi A. B. Kovelman, w egipskich tekstach korespondencji prywatnej, a także w tekstach urzędowych I–IV w. n.e. przeważa funkcja stylistyczna – wykonanie pewnych technik pisania (Ковельман 1988, 96 i n.). W takim przypadku styl staje się głównym tematem, a raczej głównym celem komunikacji, natomiast nominatywna, a także pragmatyczna treść komunikatu znajduje się na dalszym planie.

Istnieją też eksplikacyjne formy operacyjne – cechy idiomatyczne poszczególnych stylistycznych typów zdania, mianowicie schematy oraz operacje składniowe (Киклевич 1999, 89). Cechą charakterystyczną np. stylu urzędowo-administracyjnego jest ekspansja konstrukcji rozwiniętych: jednorodnych członów zdania, zdań podrzędnych przydawkowych oraz tzw. adiunktów – przydawek, okoliczników, zdań podrzędnych okolicznikowych i in.

Do zakresu form operacyjnych należy również układ graficzny oficjalnych tekstów pisanych, np. różnego rodzaju formularzy; B. J. Norman (Норман 1991, 101) podkreśla, że forma graficzna i struktura dokumentów jest nieodłączną częścią ich treści.

Źródłem form implikacyjnych funkcji stylistycznej są regularne kooperacje międzykategorialne. Już zwracaliśmy uwagę na stosunki między konotacją stylu a modalnością: niewłaściwa charakterystyka zdania może wywoływać efekt komiczny. Wpływ modalności na stylistyczną charakterystykę zdania przejawia się np. w użyciu czasowników woluntatywnych, posiadają one bowiem sekondarne nacechowanie grzecznościowe, por.:

Bardzo proszę Pana Profesora, żeby Pan zechciał się zgodzić z tym terminem.

W wyrażeniach podobnych do przytoczonych wyżej stylistyczna funkcja czasowników woluntatywnych wysuwa się na pierwszy plan.

Kooperacja zachodzi też w stosunkach między funkcją stylistyczną a modalnością ekspresywną lub aksjologiczną. Niektóre typy wyrażen ekspresywnych (np. wulgaryzmy, wyrazy obsceniczne czy też poetyzmy) są charakterystyczne dla określonych sytuacji użycia, np. dla komunikacji potocznej lub artystycznej. W określonych sytuacjach komunikacyjnych mogą być też zakazane, por.:

Не забывайте, будьте добры, что среди нас – дама (В. Казаков).

Obecność kobiety uważa się tu za sygnał komunikacji etykietałnej, kiedy obowiązują ustalone sposoby zachowania się, natomiast nadużycie wyrazów ekspresywnych nie jest pożądane.

Związek funkcji stylistycznej i ekspresywnej wpływa na podział klasowych odmian języka; np. B. Bernstein zwracał uwagę m.in. na takie cechy „języka publicznego” jak duża częstotliwość krótkich rozkazów i prostych pytań czy też na brak eksplikacji indywidualnych poglądów w strukturze formułowanej wypowiedzi. „Język formalny”, odwrotnie, cechują formułowane *explicite* indywidualne oceny i postawy oraz obecność ekspresji nie tylko w pozajęzykowej warstwie komunikatu, ale przede wszystkim w słowach i w konstrukcji zdania.

Wyraźny jest też związek funkcji stylistycznej i pragmatycznej: istnieją pewne typy znaczeń illokucyjnych, które regularnie występują w konkretnych warunkach komunikacyjnych (np. illokucyjne znaczenie ‘przepraszanie’ jest przede wszystkim charakterystyczne dla kontaktów nierównorzędnych, towarzyszy mu też nacechowanie grzecznościowe).

Przynależność zdania do określonego typu stylistycznego zależy także od znaczeń funkcji sytuacyjnej – referencji lub generyczności. Dla pewnych rejestrów mowy są charakterystyczne wyrażenia z semantyką referencji, np. dla mowy potocznej, innym zaś typom zachowania werbalnego są właściwe wyrażenia generyczne. Warto porównać pod tym względem dwa zdania dotyczące tego samego tematu – „aktor”:

Aktor – artysta tworzący postacie sceniczne, grający jakąś rolę w teatrze, filmie, telewizji.
Aktor zapędziwszy się jakby w deklamacji kolejny raz „budzi się” i spostrzega, że jest oglądany.

Pierwsze zdanie ma treść kwalitatywną, jego krąg użycia można potraktować jako „książkowy” (jest to definicja słownikowa rzeczownika *aktor*). Natomiast drugie zdanie zawiera referencję (odniesienie do konkretnej sytuacji) – za jego źródło posłużył tekst monodramu Daniela Kalinowskiego.

Do implikacyjnych form funkcji stylistycznej należy także treść dyktalna (dictum, temat) zdania, chociaż związek między tematem a stylem/socjolektem nie jest ściśle determinowany. Tygodnik „Polityka” (2001, nr 7) pisze np. o czytelnikach nadsyłających do redakcji wiersze „w stylu Marii Konopnickiej”, por.:

Siedzi chłopak na furce
I konika popędza,
W brzuchu z głodu mu burczy,
W domu smutek i nędza.
Przyszli obcy – zabrali
chlew, oborę i sadek.
A gdyś krzyknął: – To moje!
Pokopali ci zadek.

Na „styl Konopnickiej” wskazuje tu przede wszystkim plan treści tekstu – tematyczny dobór słownictwa, system obrazów i in. (z tym, że tekst epigona oczywiście nie dorównuje poezji M. Konopnickiej pod względem artystycznym).

Bibliografia

- Адмони В. Г. (1994). *Система форм речевого высказывания*. Санкт-Петербург.
Bartmiński J. (1991). *Odmiiany a style języka*. W: J. Gajda (red.) *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze*. Opole, s. 11–16.
Белл Р. Т. (1980). *Социолнгвистика. Цели, методы, проблемы*. Москва.
Dobrzyńska T. (2001). *Od niespójności do (super)koherencji. Rola metatekstu w utworze literackim*. W: A. Pajdzińska, R. Tokarski (red.), *Semantyka tekstu artystycznego*. Lublin, s. 47–57.
Freidhof G. (1995). *Служебные языковые средства в структуре славянского диалога*. München.
Grabias S. (1997). *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin.

- Hymes D. (1980). *Socjolingwistyka i etnografia mówienia*. W: *Język i społeczeństwo*. Wybór i wstęp M. Glowiński, Warszawa, s. 41–92.
- Jadacka H. (1998). *Edukacja językowa prawników*. W: W. Miodunka (red.), *Edukacja językowa Polaków. II Forum Kultury Słowa*. Kraków, s. 112–116.
- Киклевич А. К. (1999). *Лекции по функциональной лингвистике*. Минск.
- Киклевич А. К. (2000). *Дискурсные перекодировки: предпосылки и следствия*. W: *Методология исследований политического дискурса. 2. Актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов*. Минск, s. 64–79.
- Ковельман А. Б. (1988). *Риторика в тени пирамид. Массовое сознание римского Египта*. Москва.
- Конюшкевич М. И. (1998). *Категория гоноративности и ее отношение к функциональной грамматике*. W: *Вопросы функциональной грамматики*. Гродно, s. 25–35.
- Кожин А. Н., Крылова О. А., Одинцов В. В. (1982). *Функциональные типы русской речи*. Москва.
- Левецкий Ю. А. (1998). *Проблема типологии текстов*. Пермь.
- Лотман Ю. М. (1970). *Структура художественного текста*. Москва.
- Мурзин Л. Н., Сметюк И. Н. (1994). *Как обучать языку (об основах лингводидактики)*. Пермь.
- Нещипаненко Г. П. (1999). *Этнический язык. Опыт функциональной дифференциации. На материале сопоставительного изучения славянских языков*. München.
- Норман Б. Ю. (1991). *Лингвистика каждого дня*. Минск.
- Робен П. (1999). *Анализ дискурса на стыке лингвистики и гуманитарных наук. Вечное недоразумение*. W: *Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса*. Москва, s. 184–196.
- Sandig B. (1972). *Stilistik*. W: *Linguistik*. München, s. 107–117.
- Степанов Ю. С. (1990). *Стиль*. W: *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва, s. 494–495.
- Сятковский С. (2001). *Градуальность в языке и речи: русский грамматический элатив и его польские эквиваленты*. W: *Quantität und Graduierung in der natürlichen Sprache*. München, s. 47–60.
- Walker W. (2001). *Przygoda z komunikacją*. Gdańsk.

Summary

The article discusses problems of the social distinctness of natural languages (on example of Polish language and Russian). According to the author, stylistic function is one of basic functions of sentence, and namely consists in the subordinating of the form, structure and content of sentence, the definite communication context and, first of all, the definite social groups as well as definite types of social reports. The manifesting of the stylistic function with the help of specialized, on example, lexical, expressions is the norm of linguistic communication. The author considers two basic notions of sociolinguistics: the functional styles and the social variants of language (the sociolects), and beyond this the related notion – the species of text. The structure of stylistic function according to the author consists with two meanings: the participants' profile as well as the profile of contact. First meaning has four changes: regional, biological, and individual. In range „the profile of contact” it distinguishes two detailed meanings: contact „the man – the man” and contact „the man – the text”. The author distinguishes nine types of contacts of this second kind: scientific, productive, didactic, administrative, medial, advertising, sacred, artistic and common. Near the two stylistic parameters (the participants' profile as well as the profile of contact) the author in axiomatic way distinguishes and describes four kinds of sentence and texts: a) the participants' profile +, the profile of contact +; b) the participants' profile +, the profile of contact –; c) the participants' profile –, the profile of contact +; d) the participants' profile –, the profile of contact –.